

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНАРХІЧНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НИЖЧОГО ПОРЯДКУ ОРГАНІЗАЦІЇ

О. В. Воронецький, І. Г. Паніна

Анотація. У дослідженні розкрито сутність та правила функціонування анархічної системи міжнародних відносин нижчого порядку організації. В основі дослідження покладено неореалістичний підхід. Зокрема, пояснюється роль анархії в упорядкуванні відносин між акторами; місце «звичаєвих норм Вестфалю» та вплив «beyond the system moment» на поведінку держав. Була зроблена спроба описати анархічну систему міжнародних відносин як систему з «відкритим вихідним кодом» та спрогнозувати імовірне формування наступної системи міжнародних відносин вищого порядку організації на основі теорії полярності. Запропоновано доволі реалістичний варіант формування дво- або триполярних систем, які можуть існувати після анархічної системи нижчого порядку організації.

Ключові слова: система міжнародних відносин, анархічна система нижчого порядку, «beyond the system moment», звичаєві норми Вестфалю.

Дії суб'єктів на міжнародній арені залежать не стільки від індивідуальної волі, особливих цілей чи прагнень останніх, скільки від характеру системи, в якій вони існують. Анархічна система нижчого порядку організації, яка існує на сьогоднішній день не є виключенням. Вона функціонує і як і будь-яка інша система визначає поведінку акторів. Класичні системи або так звані системи вищого порядку організації (Вестфальська, Віденська, Версальсько-Вашингтонська, Ялтинсько-Потсдамська) складаються з основи – анархії та певної надбудови, яка є чітко визначеними правилами та нормами, погодженими усіма акторами (невтручання у внутрішні справи, визнання кордонів, дотримання договорів тощо).

Анархія як система нижчого порядку або як атрибут систем, перелічених вище, існує незалежно від домовленостей великих держав. Вона є невід'ємною складовою будь-якої системи вищого порядку, але її ступінь буде зменшуватись відповідно до встановлених правил та норм, що будуть закладені в конкретну систему. Послугуючись математичною аналогією, анархія як атрибут системи вищого порядку або як система нижчого порядку організації завжди виступає найменшим натуральним числом в міжнародних відносинах. Проте таке визначення дає лише початкове розуміння, а сама анархічна система нижчого порядку організації залишається мало дослідженою через власну специфіку правил та норм функціонування, їх звичаєвий характер, можливостей трансформації, основних акторів тощо. Повернення до силової гри великих держав, а також збільшення кількості локальних конфліктів по усій земній кулі актуалізує вивчення цього питання.

Зазначена проблематика є предметом глибокої дискусії здебільшого в західних наукових колах. Історіографія цього дослідження базується, передусім, на роботах Річарда Хааса, у полі зору якого сучасний світовий порядок [1], що має спільні риси з «beyond the moment system» та його прогностичні ідеї стосовно майбутнього світового устрою [2]. Обмежено корисним у філософського-теоретичному плані залишається також підхід Александра Вендта, а саме соціальне конструювання реальності сутність та природа анархії [3]. Крім того, важливим аспектом нашої роботи є напрацювання Самюеля Гантінгтона та Збігнева Бжезінського про однополярний світ [4; 5].

Метою дослідження є пояснення особливостей функціонування анархічної системи міжнародних відносин нижчого порядку організації та прогноз стосовно майбутньої системи вищого порядку організації.

Загалом можна визначити три основних закономірності функціонування анархічної системи нижчого порядку організації. Розглянемо детальніше кожну із них.

Закономірність 1. «Змінні і невідомі». Незважаючи на те, що анархічна система міжнародних відносин нижчого порядку організації не має в основі чітко визначених

правил та норм погоджених усіма великими акторами, на відмінну від систем вищого порядку організації (Віденська, Версальсько-Вашингтонська, Ялтинсько-Потсдамська), вона не обходиться без правил.

Почнемо із того, що сама анархія в однойменній системі виступає «різновидом порядку», який хоч і має достатньо низький рівень організації, та все ж певним чином впорядковує відносини між акторами [3]. Для того щоб пояснити усю складність цього феномену, наведемо приклад від супротивного. Так, гіпотетично у нас склалась триполярна система міжнародних відносин вищого порядку організації. Особливістю функціонування цієї системи буде обмежена кількість варіантів стосунків між її учасниками: умовні країни А, В, С можуть бути усі друзями(співпрацювати); усі ворогами; або мати обмежену кількість варіацій $A + B - C$; $A + C - B$ тощо [6]. Така система є дуже легкою для розуміння, опису, пояснення, прогнозування, рекомендації. Її структура не викликає питань, а відносини між учасниками розвиваються в чітко окреслених рамках.

Виникає питання: як функціонуватиме система з практично безкінечною кількістю змінних та невідомих? В анархічній системі нижчого порядку організації кожна нова інтеракція з великою долею вірогідності створює правила та норми «ad hoc». У такому випадку закономірність відносин між акторами в системі буде полягати в ситуативності застосованих правил і норм для кожної окремої інтеракції. Звісно, необхідно зазначити, що відносини між акторами в системах вищого порядку організації також мають свою варіативність та ситуативність, проте ступінь останньої буде значно нижчим через встановлені та погоджені правила і норми, а також характер системи.

З іншого боку, не варто розцінювати анархічну систему нижчого порядку організації як виключно набір ситуативних правил і норм гри. Після завершення Тридцятирічної війни в Європі була створена Вестфальська система міжнародних відносин. Основними принципами цієї системи прийнято вважати наступні: пріоритет національних інтересів, принцип балансу сил, пріоритет держав-націй, принцип державного суверенітету, право вимагати невтручання у свої справи, рівність прав держав, обов'язок виконувати усі підписані договори, принцип дії міжнародного права і практика застосування дипломатії в міжнародних відносинах. Попри те, що системи у її первозданному вигляді вже давно не існує, деякі принципи діють і понині. Отже, навіть без домовленостей великих держав про правила та існування в умовах анархічної системи міжнародних відносин нижчого порядку організації «принципи Вестфалю» продовжують діяти. Вони набули форм звичаєвої норми, яка існує в незалежності від діючих договорів чи погодженості між державами. Анархічна система нижчого порядку організації також реагує на порушення цих звичаєвих норм, але в силу своєї специфіки, відклик на порушення цих правил буде значно нижчий, ніж в системах вищого порядку організації.

Закономірність 2. «Beyond the system moment» та анархічна система нижчого порядку організації.

На сьогоднішній день міжнародні відносини існують у так званому «beyond the system moment», тобто у стані, коли попередня система вищого порядку організації вже припинила своє існування, а нова ще не створилась, тому що «баланс сил», який існує, не влаштовує головних акторів міжнародних відносин. Оскільки, анархічна система нижчого порядку організації значно слабше реагує на порушення ситуативних та звичаєвих правил, а автономні норми ще не створились, маємо ситуацію, сприятливу для накопичення могутності суб'єктами. Кожен актор прагне забезпечити власне виживання шляхом нарощення потужності і впливу. Міжсистемний момент затягується, адже жодна з держав не здатна створити систему самотужки.

З іншого боку, жоден актор не буде припиняти гру в накопичення могутності доти, доки є бодай найменша можливість зменшити число учасників «ядра» і покращити свої позиції для встановлення правил гри у наступній системі вищого порядку організації. Таким чином, функціонування анархічної системи нижчого порядку організації часто супроводжуватиметься посиленням напруженості між основними акторами міжнародних відносин.

Малюнок, представлений нижче (рис. 1), наочно демонструє системи міжнародних відносин вищого порядку організації, які існували до цього; анархічну систему нижчого порядку, яка функціонує сьогодні; можливий сценарій розвитку подій у майбутньому.

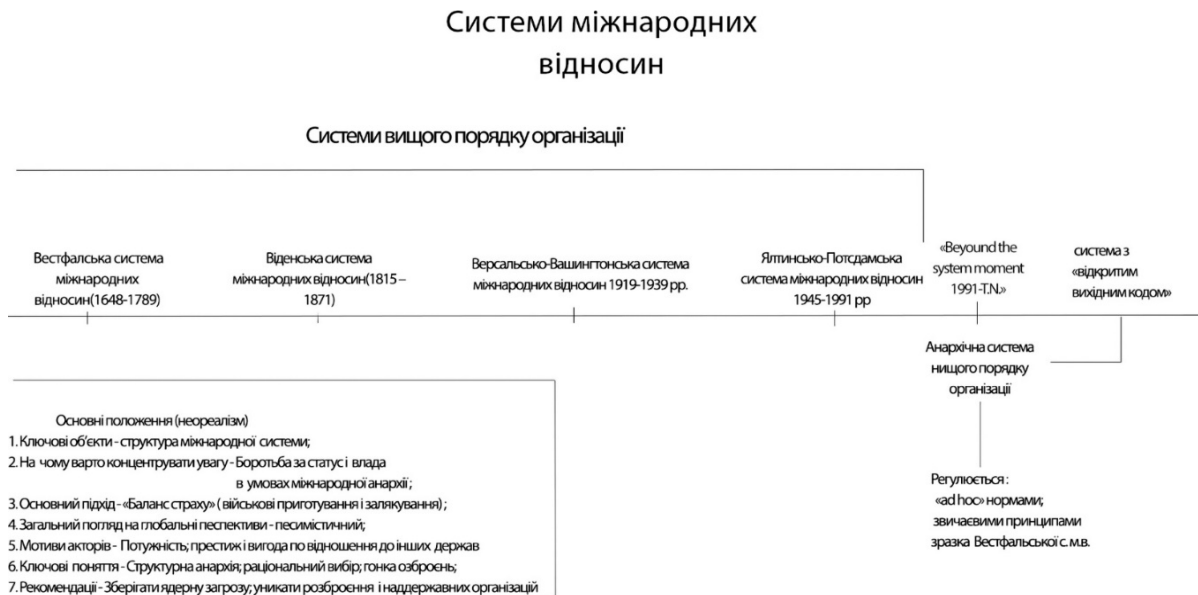

Рис.1. Системи міжнародних відносин вищих та нижчих порядків організації

Закономірність 3. Анархічна система нижчого порядку організації як система з «відкритим вихідним кодом». Через поняття наука повинна виконувати свої основні функції. Якщо пояснити, як працює сучасна система міжнародних відносин нижчого порядку організації, стане можливим спрогнозувати, якою буде наступна система вищого порядку.

Звісно те, що ми зараз спостерігаємо у міжнародних відносинах, дуже нагадує, на думку Р. Хааса, II пол. XIX ст.: порядок після Другої світової війни та «холодної війни» не може бути відновлений, проте світ ще не знаходиться на межі системної кризи [1]. Навіть попри погіршення американо-китайських відносин, конфронтацію США з Росією, тривале протистояння на Близькому Сході, пандемію COVID-19, зміни клімату, анархічна система міжнародних відносин продовжує діяти і проявляти певні риси системної організації. Тим не менш,

Варто зазначити, проте, що міжсистемний момент не може тривати вічно, тому для того, щоб краще зрозуміти, якою може бути наступна система, нам необхідно звернутись до теорій полярності, а також сьогодишньої ситуації у світі. У 90-х рр. XX ст., науковці ще вели дискусії на тему «моменту однополярності» у міжнародних відносинах, ролі США, та подальшої долі світу. На сьогодні стало очевидним, що Сполучені Штати через посилення КНР, агресивну реваншистську політику РФ, а також низку помилок минулих років не можуть претендувати на створення однополярного світу [1]. Крім того, однополярна система залишається однією з найбільш нестабільних систем для накопичення сили. В основі «балансу сил» лежить головне правило не дати нікому сили домінувати над усіма. Однополярна система в теорії і на практиці, буде постійно оскаржуватись іншими акторами міжнародних відносин. Держави-ревізіоністи будуть утворювати союзи, тимчасові системи альянсів, щоб єдиний полюс сили зник або принаймні став одним з багатьох, тому вірогідність створення такої системи вищого порядку організації є дуже низькою [7].

Біполярна система міжнародних відносин є прикладом однієї з найстабільніших через власні особливості. Зокрема, у ній існує два центри сили, за своєю могутністю, вони преваліюють над усіма іншими. Вони мають в своєму розпорядженні недосяжну для усіх інших акторів силу, що може бути використана в разі необхідності. Крім, того ці центри

мають так звані зони контролю, в яких слідкують за неухильним виконанням розпоряджень за допомогою «hard power» [8]. Іншими словами, дві наддержави мають в своїх руках всю повноту політичної, економічної і військової могутності, пряме воєнне зіткнення між цими центрами видається малоймовірним через можливість знищення усього живого. Така система, є найбільш ефективною для накопичення сил [8]. Відомий всім класичний приклад біполярності – період «холодної війни» з двома центрами сили: США і СРСР.

В умовах анархічної системи нижчого порядку організації держави вдаються до будь-яких засобів для того, щоб забезпечити власне панівне становище у наступній системі вищого порядку. З огляду на відсутність правил і норм, а також постійні конфлікти, вірогідність того, що все ж певні країни отримають перевагу і встановляють власні правила, а інші втратять, є достатньо високою.

Схожу ситуацію спостерігаємо під час розгляду триполярної системи. Накопичення сил в такій системі видається можливим з урахуванням паритету відповідно до двох інших полюсів. Стабільність та довготривалість такої системи не викликає сумнівів, щоправда з існуванням трьох полюсів замість двох (біполярна), виникає більша кількість варіантів розвитку подій, що з більшою імовірністю може викликати прямі воєнні зіткнення між полюсами [8]. Триполярна система ніколи не існувала на практиці, але є теоретично можливою.

Багатополярна система на противагу біполярній та триполярній значною мірою більш гнучка. Системи альянсів є постійно змінними, тому й розподіл сил не є сталим. Баланс сил в такій системі схожий на рідку речовину, яка знаходиться в постійному русі і прагне рівноваги. Війни в такій системі стаються доволі часто, а центри сили із значною вірогідністю можуть змінитись в короткотривалій або середньотривалій перспективі [9].

З огляду на сучасний стан міжнародних відносин стає очевидним, що в умовах анархічної системи міжнародних відносин нижчого порядку організації виживання і становлення багатьох акторів як полюсів є достатньо низькою. Існування в умовах анархічної системи міжнародних відносин нижчого порядку організації схоже на «гру на витривалість». Вірогідність того, що один перемаже усіх, або багато акторів дійдуть до рубіжного стану створення нової системи вищого порядку організації з відносно однаковими показниками сили є недостатньо ймовірною. Більше того, кожен учасник природнім чином намагається зменшити кількість акторів, які увійдуть у нову систему як переможці. Таким чином, встановлення стабільних двох або трьох полюсних систем видається більш вірогідним у найближчій перспективі за умови, що попередня система була анархічною системою нижчого порядку організації.

Аннотация. В исследовании раскрыта сущность и правила функционирования анархической системы международных отношений низшего порядка организации. В основе исследования лежит неореалистичный подход. В частности, объясняется роль анархии в организации отношений между актерами; роль «обычных норм Вестфалия» и влияние «beyond the system moment» на поведение государств. Была сделана попытка описать анархическую систему международных отношений как систему с «открытым исходным кодом» и спрогнозировать возможное формирование следующей системы международных отношений высшего порядка организации на основе теории полярности. Предложен довольно реалистичный вариант формирования двух- или триполярных систем, которые могут существовать после анархической системы низшего порядка организации.

Ключевые слова: система международных отношений, анархическая система низшего порядка, «beyond the system moment», обычные нормы Вестфалия.

Abstract. The essence and rules of functioning of an anarchic system of international relations of a lower order of organization are revealed. The research is based on the concepts of neorealism. In particular, the role of anarchy in regulating relations between actors, the place of “Westphalian customary norms” and the influence of “beyond the system moment” on the behavior of states are explained. There was an attempt to describe the anarchic system of international relations as an “open source” system and to predict the probable formation of the next system of higher-order international relations on the basis of the theory of polarity. The rather realistic variant of formation of two or three pole systems which can exist after the anarchic system of the lower order of the organization is specified.

Key words: system of international relations; anarchic system of international relations of a lower order of organization; “beyond the system moment”; “Westphalian customary norms”.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Haas R. N. How a World Order Ends And What Comes in its Wake. *Foreign Affairs*. January / February 2019. Volume 98. Number 1. Pp. 22–30.
2. Haas R. N. The Age of Nonpolarity What Will Follow U.S. Dominance. *Foreign Affairs*. May / June 2008. Volume 87. Number 3. PP.44–56.
3. Wendt A. Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International Organization*. March 1992. Volume 46. Issue 02. PP 391–425.
4. Huntington S. P. The Lonely Superpower. *Foreign Affairs*. March/April 1999. Volume 78. Number 2. Pp. 35–49.
5. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Москва: Международные отношения, 1999. 112 с.
6. Мальський М. З., Мацяк М. М. Теорія міжнародних відносин: Підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. 461 с.
7. Вишня Ю. Достоинства и недостатки теории однополярного мира. *Allowwonder*. 17 сентября 2017. URL: <https://allowwonder.com/dostoinstva-i-nedostatki-teorii-odnopolyarnogo-mira/>.
8. Culick V. E. Categories and multipolar characteristics derived, Europe's Classical Balance of Power. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1955. 356 p.
9. Цыганков П. А. Теория международных отношений Учебное пособие. Москва: Гардарики, 2003. 590 с.

УДК 327(485)

БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА КОРОЛІВСТВА ШВЕЦІЯ

Г. А. Герасімова, М. М. Фротвейт

Анотація. Дане дослідження висвітлює трансформацію безпекової політики Королівства Швеції після закінчення біполярного протистояння, а також пристосування до нових загроз міжнародного середовища ХХІ століття. На основі системного підходу, з використанням методу критичного аналізу досліджено основні тенденції та напрямки розвитку безпекової політики Швеції наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Пояснюються причини відходу від традиційного «нейтралітету» та пом'якшення позаблокового статусу. Розкрито питання відносин Стокгольма з Організації Північноатлантичного договору (НАТО) та співробітництво на межі членства. Аналізуються взаємозв'язки держави з Європейським союзом та сусідніми державами Скандинавського регіону.

Ключові слова: Швеція, нейтралітет, безпекова політика, євроатлантична інтеграція.

Вступ. У ХХІ столітті світова система міжнародних відносин переживає кризовий період. Головні причини дестабілізації системи міжнародних відносин: 1) прагнення окремих країн переглянути існуючий світовий порядок та їхня реваншистська агресивна політика, яка напряду загрожує суверенітету та територіальній цілісності інших держав; 2) нестабільність на Близькому Сході, яка актуалізує загрозу міжнародного тероризму; 3) міграційна криза, яка створила концептуально нову загрозу європейським країнам та самим європейським цінностям. Виходячи з цього здатність існуючих безпекових інституцій та стратегій викликають сумніви, щодо забезпечення недоторканості держав та їхніх громадян.

Одним з варіантів визначення місця країни в міжнародних відносинах з точки зору гарантування її безпеки є позаблоковість та нейтралітет в разі конфліктів. Історичні приклади доводять, що в разі виникнення глобального конфлікту нейтральний статус не є панацеєю від агресії. Втім, й сьогодні деякі країни Європи все ще покладаються на нього як гарантію власної безпеки. В умовах, коли більшість держав континенту приєдналися до євроатлантичних структур, ставши членами НАТО, вони, підтримуючі партнерські відносини з Брюсселем, реалізують власні оборонні стратегії. З геополітичної точки зору найбільш розповсюдженим такий підхід спостерігається на території Північної Європи і держава цього субрегіону – Швеція – дотримувалася політики нейтралітету в умовах біполярного протистояння. Втім, сьогодні питання щодо необхідності та